

TRÄSLOTTEN SOM BLEV VÄRLDSARV


**Ett pedagogiskt lektionsmaterial
för att upptäcka hälsingegårdarna**

**Lektioner med utgångspunkt
i världsarvet Hälsingegårdar**

Hälsinglands
Museum



LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

- Varför ett lektionsmaterial?
 - tillgänglighet
 - väcka nyfikenhet
 - Lärargrupp med från början;
 - deras önskemål och feedback på materialet
 - digitala träffar, en i månaden
 - en fysisk träff, 5 okt Ystegårn
 - Lektionsmaterialet utgår från tre arenor; *klassrummet, närområdet, besöket* (världsarvsgård/hälsingegård/hembygdsgård)
 - En lektion för varje ämne (13 ämnen) - blev fler.
- Utgå från skolans förutsättningar. Ämnesöverskridande.
 - "Luft" i materialet.
 - Praktiska moment.
- 







Materialets innehåll

- Två introdelar; beskrivning av lektionsmaterialet samt kunskap kring världsarvet Hälsingegårdar.
- Fyra "start" lektioner med fokus på arv och världsarv. Sen kommer de ämnesindelade lektionerna.
- Lektionernas disposition: rubrik, målgrupp, syfte, fakta, uppgift/undersök, fördjupningsmaterial och sist koppling till Lgr22.

Byggarbetslag 1886 Alfta.

Lektioner med utgångspunkt i världsarvet Hälsingegårdar

Hälsinglands Museum och **Länsmuseet Gävleborg** har tillsammans producerat detta pedagogiska lektionsmaterial under 2023–2024. Det tar sin utgångspunkt i världsarvet Hälsingegårdar och är framtaget med hjälp av lärare i regionen.

Materialiet består av lektioner som ska kunna användas självständigt av lärare i skolan. Lektionerna är anpassade efter olika ämnen såsom bland annat historia, samhällskunskap, naturkunskap, biologi, svenska, engelska, slöjd, hemkunskap, idrott och hälsa, matematik och teknik. Lektionsmaterialet kan med fördel användas ämnesövergripande då lektionerna ofta berör flera ämnen.

Målgrupp är årskurs 1–9. Kopplingen till Lgr22 finns beskriven i slutet av varje ämnesgrupp.

I samband med att skolan arbetar med lektionsmaterialet vill vi uppmanera er att besöka

en av de sju världsarvsgrändarna, eller en liknande historisk miljö, som lämpar sig för ett studiebesök. Det kan vara en hembygdsgård, en forngård eller en hälsingegård som kan ge eleverna en liknande upplevelse. Besöket kommer att ge eleverna en djupare förståelse. Vi har sammanställt en lista på hembygdsgårdar i länet med äldre inredningsmåleri. De är, liksom världsarvsgrändarna, lämpliga att besöka när ni arbetar med lektionerna kring folkkonst och inredningskultur.

Vissa lektioner passar bra att genomföra i klassrummet och andra görs med fördel på skolgården eller i skolans närmiljö. Vissa kan också fungera bra att genomföra i samband med ett studiebesök i en världsarvsgränd eller en liknande historisk miljö.

Vi hoppas att ni kommer ha roligt tillsammans med materialet!

Lycka till!



Jon-Lars i Långhed.

Maria O'Neilsson

INTRODUKTION till världsarvet Hälsingegårdar

Böndernas byggande i Hälsingland

Det är tidigt 1800-tal. Överallt på landsbygden i Hälsingland byggs det – det timras, snickras, muras och målas. Det byggs stort i två våningar med många fönster och många rum med vackra inredningar och inte sällan ett helt extra bostadshus på gården. Det är en byggboom utan like! Hälsingarna var kända för att bygga bra hus, det hade folk berättat om ända sedan 1600-talet. Men nu, när förbättrade metoder inom jordbruket gjorde att inkomsterna ökade, slogs alla rekord.

Det var inte bara för att hysa den växande befolkningen som det byggdes, det var också för att förbereda kalas. Under 1500-talet var det vanligt att bonader sattes upp inför festligheter. Från 1600-talet dominerade det väggfasta måleriet, så kallade väggmålningar. Från tidigt 1800-tal byggdes rum, hela våningar och ibland hela hus för att bara användas till fest. Rummen pryddes av väggmålningar, tapeter, träsniderier och vackra textilier.

Idag finns fler än 1000 av dessa hälsingegårdar kvar, och i 400 finns fortfarande väggmålningar och äldre tryckta tapeter bevarade. Det här är en unik kulturskatt, så unik att sju av hälsingegårdarna har blivit världsarv.



Gästgivars i Vallsta.

Maria O'Neilsson

LEKTION 1

Vad är ett världsarv?

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får en introduktion av världsarvsbegreppet och världsarvet Hälsingegårdar samt kan reflektera över världsarv i Sverige och i övriga världen.

Fråga att fundera över: Hur kom man på tanken att skapa en lista över världsarv – platser, byggnader och naturmiljöer som anses så speciella att de ska bevaras och skyddas för all framtid?

Vad är världsarvet Hälsingegårdar?

Världsarvet Hälsingegårdar består av sju gårdar på olika platser runt om i Hälsingland. Dessa sju gårdar representerar de över 1000 välbevarade hälsingegårdar som finns runt om i Hälsingland idag. År 2012 skrevs de in på världsarvslistan efter beslut av Unesco.

Unescos officiella namn på världsarvet Hälsingegårdar är *Decorated Farmhouses of Hälsingland*. Det syftar på det verkligt unika med gårdarna att det finns fler dekorerade interiörer i bondemiljö, genom väggmålningar och tapeter, bevarade i Hälsingland än någon annanstans. De sju utvalda gårdarna nominerades för att representera den världsunika och rika bondekultur som fanns i Hälsingland redan på 1600-talet. "Hälsingegårdar" är alltså ett samlingsnamn för ett stort antal äldre och välbevarade bondgårdar i landskapet Hälsingland.

Varför är världsarvet Hälsingegårdar ett världsarv?

Varför de sju utvalda hälsingegårdarna hamnade på världsarvslistan förklaras bra av det engelska namnet för världsarvet Hälsingegårdar: *Decorated Farmhouses of Hälsingland*. Det är de välbevarade dekorerade rummen och interiörerna som Unesco menar är av "universellt värde" och det unika med husen. Husens väggmålningar, schablonmålningar och tapeter är det som bidrog till att just dessa sju hälsingegårdarna hamnade på världsarvslistan.

Gästgivars i Vallsta.



LEKTION 2

Vad är ett arv

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får bekanta sig med begreppet arv i begreppet världsarv samt reflektera över vad de själva tycker är viktigt att spara.

Frågor att fundera över: Vad betyder ordet "arv"? Sparar du på något som du hoppas ska finnas kvar för alltid? Har du någon riktigt gammal sak du ärvt? Finns det något som är aldeles nytt som du tror att dina barnbarn kommer att gilla?

Vem bestämmer vad som blir ett världsarv?

Unesco och dess Världsarvskommitté bestämmer vad som blir ett världsarv. Unescos medlemsländer som skrivit under världsarvskonventionen får nominera förslag på byggnader, kultur- och/eller naturmiljöer till världsarvslistan. Det finns kriterier för vad som kan nomineras och objekten ska ha "särskilt stort universellt värde".

Materiella och immateriella arv

"Arv" kan betyda många olika saker. Kanske har du samma humör som din mamma, pappas näsa eller morfars sneda tumme? Sådana saker representerar det mest konkreta av alla arv – det genetiska arvet. Arv kan också vara saker som någon har fått. Det kan vara foton, gamla leksaker, en dagbok eller smycken. Ibland kan arv vara värt mycket pengar, som hus eller skog. Ibland kan dock själva minnet av arvet vara viktigare. Kanske har man sparat sitt favoritgosedjur från när man var liten för att man tycker att just den är viktig för en själv. Den här typen av arv som går att ta på kallas materiella arv.

Det kan vara ännu svårare att bevara sådant som inte är "saker". Berättelser och sagor finns ibland nedskrivna, men var från början något som fördes vidare och sparades genom att människor berättade och pratade med varandra. Musik finns ibland inspelad och nedskriven som noter. Maträtter och tankar kring vad som är bra och riktigt att äta försvinner när ingen kommer ihåg hur man lagade just den maten. Även slöjd och hantverk, det vill säga hur man tillverkar eller skapar saker med händerna, är något som förs vidare genom att man lär sig av varandra. Arv som inte är saker och som inte går att ta på kallas immateriella arv.

Kulturarv

Ibland pratar man om "kulturarv". Det kan vara både hus och saker som tavlor eller skulpturer, men också berättelser, musik, kläder, slöjd och mat. I många länder är det en viktig fråga hur man ska föra sådant arv vidare. Det finns mycket som gör att det kan vara svårt. Till exempel måste den som har ett hus sköta det noga för att det ska kunna stå länge och tavlor måste ha en bra miljö för att inte bli skadade. Krig, miljöförstöring och naturkatastrofer skadar ofta det som var tänkt att lämnas vidare till nästa generation.

Uppgift

Låt eleverna fundera själva på vad de skulle vilja spara för all framtid. Det kan vara något personligt som de själva äger eller något annat. Låt dem diskutera två och två. Lyft därefter samtalet i helklass och skriv upp tillsammans vad eleverna valt att spara. Finns det gemensamma nämnare?

LEKTION 3

Skapa egna schabloner

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får skapa egna schablonmålningar med inspiration från väggmålningarna på världsarvsgrändarna. Eleverna får en fördjupad kunskap om världsarvsgrändarna.

Gården Gästgivars ligger i Vallsta, en bygd som varit bebodd sedan järnåldern. Gården fanns redan på 1500-talet och fungerade under 1600- och 1700-talet som gästgiveri, därav namnet. De nuvarande byggnaderna är uppförda under första halvan av 1800-talet. Mangårdsbyggnaden är hopbyggd med ladugården och i vinkel till bostaden står festhuset – ett helt hus byggt bara för fest. Det byggdes omkring 1838, men på vinden kan man hitta timmer som är från 1600-talet. Det är stockar som har återanvänts när det nya huset byggdes.

Festhuset har inretts av målaren Jonas Wallström. Han var något så ovanligt som en skolad målare. Han återvände till Vallsta efter att ha utbildat sig först i Hudiksvall och sen i Stockholm. Jonas Wallströms måleri har en hög teknisk och konstnärlig kvalitet. Han kunde få schabloner att likna sidentapeter. Wallström målade avancerade landskap och kunde efterhärma det finaste porlän med sin pensel.

Släkten som ägt Gästgivars i flera generationer sålde gården för några år sedan. De nya ägarna är angelägna om att visa upp och berätta om världsarvet och anordnar visningar, evenemang och spelmanstämor. I den tidigare ladugården finns en restaurang och det finns också ett besökscentrum och en butik i den före detta stalllängan.



Till vänster ligger bostadshuset. Huset till höger är helt och hållet byggt för fest.



Hela invredningen är gjord av målaren Jonas Wallström, som var född i Vallsta. Han utbildade sig i Hudiksvall och Stockholm. Här är festsalen på bottenvåningen med stående schabloner och skuggningar som gör att måleriet liknar siden.

Låt eleverna skapa egna mönster inspirerade av väggmålningarna genom att skapa egna schabloner.

Ni behöver:

- Penna och papper
- Sax
- Skärmatta och kniv
- Hårdare plast för att skära ut schablonmönstret i
- Färg (exempelvis akryl beroende på materialet som det ska målas på)
- Pensel, stöpplare eller svamp

Låt eleverna rita mönstret på papper. Antingen kan eleven skapa ett eget mönster eller "kopiera" ett schablonmönster från till exempel någon av världsarvsgrändarna. Överför mönstret från pappret till plasten. Skär ut schablonen i plasten. Fäst schablonen på papper eller tyg och dutta eller stöppla ut färgen. Tips! Rengör schablonen innan du byter färg.

Kort film om schablonmåleri (2:54 min lång):

<https://www.youtube.com/watch?v=1zgRpRxuwmY>

Inspirationsmaterial

Här finns broschyrer med beskrivningar över de sju världsarvsgrändarna:

<https://www.regiongavleborg.se/halsingegardar/kunskap/broschyver/>

Kliv in och upplev fyra av de sju världsarvsgrändarna i 360-graders vy:

<https://immersiontotal.com/halsingegardar/104/>

Tips! Kolla gärna in väggmålningarna i Pallars sängstuga. Där avbildas olika namngivna platser i Sverige, såsom Stockholm och Gävle. Det finns också motiv från Lappland.

Filmer om de sju världsarvsgrändarna med byggnadsantikvarie Erika Åberg:
<https://www.regiongavleborg.se/halsingegardar/kunskap/filmer/besok-varldsarvsgrandarna-med-erika-oberg--nya-filmer-visar-nya-sidor-av-varldsarvet/>

Fördjupningsmaterial

Titel: *Dalmåleri: dalmålarna – deras liv och verk*.
Författare: Margareta Andersson, Rune Bondjers, Nordiska museet, Johan Knutsson och Roland Andersson. Tryckt 2007.

Gysinges hemsida, Schablonmåleri gör det själv:

<https://www.gysinge.com/article/1093/schablonm%C3%A5leri>

Anna Carin Åsbrinks häfte, *Handbok för schablonmåleri*:

<https://www.malerverkstan.se/>

LEKTION 1

Skogsbruk nu och då – skogsprodukter i vår vardag

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får förståelse för skogens betydelse för världsarvet Hälsingegårdar, och hur skogsbruket idag balanserar mellan produktion och miljö.

Skogen

Nyttjande och ägande av skogen förändrades under sent 1700-tal. De självägande bönderna dubblade sitt jordinnehav från 1750 till 1850 genom att staten sålde mark till bondebefolkningen. Inte minst skogsmark för nyodling. Skiftesreformer, nya odlingsmetoder och förbättrad teknik ökade produktiviteten inom jordbruket. Jorden fick ett högre värde, jordbruket blev kommersiellt och drog till sig lönearbetare. De första företagen i Sverige var bönder. Den lantliga hemindustrin banade väg för den storskaliga fabriksindustrin. Från andra hälften av 1800-talet blossade sågverken upp i länet. Försäljning av skogsmark och avverkningsrätter blev en stor inkomstkälla för hälsingebönderna, särskilt då bomullen började konkurrera ut linet. Skogen har också i alla tider använts som betesmark för djur, så även för djuren på gården. Under sommaren tog kvinnorna med sig korna och getterna från gården och förflyttade sig till fåbodvallen. Hemma på gården kunde markerna då användas för odling i stället för bete till djuren. Fåbodarna låg ofta i skogen, så djuren fick äta av allt som skogen hade att ge. Kvinnorna som levde med djuren på fåbodvallarna hade mycket att göra. Korna och getterna skulle mjölkas och tas om hand, morgon och kväll.

Undersök

Vad i klassrummet kommer från skogen?

Låt eleverna gå runt i klassrummet, eller i hela skolan, för att undersöka och anteckna vilka föremål som ursprungligen kommer från skogen.

Vad skulle hända om denna produkt inte längre var tillgänglig? Vilka av dessa saker är verkligen nödvändiga för vår överlevnad? Skulle produkten kunna produceras på ett mer miljövänligt sätt?

Undersök

Trä och hållbarhet i hemmet?

Låt eleverna göra en lista över de pappers-, trä- och andra skogsprodukter som används i deras hem under en dag. Vilka av dessa saker är nödvändiga i ditt hem?

Låt eleverna lista saker som är gjorda av andra material än trä/papper/andra skogsprodukter i sitt hem.

- Vilka representerar slit och släng?
- Vilka saker skulle kunna ersättas med en variant som består mer av förnybara resurser såsom exempelvis trä och papper?

Fördjupningsmaterial

Fem sågverk i Sandarne, rapport (pdf) Läns museet Gävleborg: https://lansmuseetgavleborg.se/wp-content/uploads/2021/02/xlm_rapport_2006-05.pdf
Skogskunskap: <https://www.skogskunskap.se/hansyn/naturhansyn/naturhansyn-i-skogsbruket/skogen-ar-formad-av-historien/>
Fåbodkulturen, historik: <https://levandekulturav.se/forteckningen/element/fabodkultur>

LEKTION 4

Naturruta i er närmiljö

Målgrupp: Årskurs 1–3 och 4–6

Syfte: Eleverna får undersöka naturen och miljön i sitt närområde och reflektera över hur det påverkat människorna som lever och har levt på platsen.

Skogarna runt världsarvsgårdarna

Närmiljön har alltid varit med och bestämt vilken verksamhet som funnits på platsen. Kring världsarvsgårdarna fanns det skogar, linfält, åkrar och ängar. Det var det som de flesta människor försörjde sig på under 1700- och 1800-talet. Människor har också varit beroende av väder och vind. Vädret påverkade hur stor skörden blev och hur mycket mat djuren fick. Det i sin tur bestämde hur mycket mat som människorna hade att äta.

Uppgift

Beroende på elevernas ålder kan de antingen bara räkna antalet olika växter som de ser eller låta eleverna själva använda växt- eller blomböcker och försöka artbestämma växterna.

Låt eleverna välja en favorit som de fotograferar eller ritar av. Tillbaka i klassrummet kan ni tillsammans titta på alla växterna och försöka klura ut vad det är som ni hittat.

En annan variant är att räkna antalet individer av varje art och göra ett diagram när man är tillbaka i klassrummet.

Återkom till rutan ett antal gånger under året och se hur rutan och växterna ändras under året. Anteckna väder och temperatur samt fotografera eller rita av så att ni kan se förändringarna i er naturruta. Hade den sett annorlunda ut om det

varit varmare och torrare, alternativt kallare eller mer regnigt?

Undersök

Skapa er egen naturruta

Skapa er egen naturruta och undersök förutsättningarna i ert närområde. Märk ut ett avgränsat område utomhus i skolans närmiljö. Förslagsvis kan området vara 1 x 1 meter, men det kan också anpassas efter hur stor artrikedomen det är på platsen. Det går bra att använda exempelvis blompinor i hörnen eller andra pinor som ni hittar i naturen.

Lektionernas koppling till Lgr22

Undervisningen i ämnet biologi ska ge eleverna förutsättningar att utveckla kunskaper om biologins begrepp och förklaringsmodeller för att beskriva och förklara samband i naturen och människokroppen, och förmåga att använda biologi för att granska information, kommunicera och ta ställning i frågor som rör miljö och hälsa, och förmåga att genomföra systematiska undersökningar i biologi.

LEKTION 1

Konservering – att bevara mat

na hela dagarna. Man skulle harva, gödsla, så säd, sätta potatis, samla löv och hö för hela vintern. På hösten skulle allt skördas och åkrarna plöjas. Hus skulle repareras eller byggas, stängsel och vagnar skulle underhållas, man skulle hugga och stapla ved. Kvinnorna hade ansvar för hushållsarbetet, laga mat, baka, ta hand om barnen, spinna, väva, sy, lappa och laga kläder. På vintern var det mörkt, den enda belysningen kom från den öppna elden och kanske något vaxljus.

Handeln

En gård kunde vara nästan helt självförsörjande, men vissa saker behövde man köpa. Fönsterglas till exempel. Metallbeslag, målarfärg, tapeter. Marknaderna var viktiga handelsplatser för bönderna. Här kunde de sälja sina linneprodukter, smör, skinn och hudar och köpa det som inte kunde produceras på gårdarna. Marknaderna var också viktiga mötesplatser för att träffa folk, för att få reda på nyheter och få inspiration från andra kulturer. I gården Bortom Åa, som ligger avlägset från centralbygden, finns kvarlämnade modemagasin med senaste nytt från storstaden. Man besökte marknader i Hälsingland, men även på mer avlägsna platser som Stockholm och Trondheim. Från gården Erik-Anders i Söderala berättas att de sålde rökt lax ända nere i Hamburg.

Salt var också en vara som man behövde köpa. Ersk- Mats gården i Hassela handlade det de behövde i Mellanfjärden vilket var en knutpunkt då det ligger nära kusten.

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna utvecklar en ökad förståelse för jordbrukets roll i livsmedelstillverkningen och får praktiskt pröva på olika sätt att konservera livsmedel.

Den konserverade maten

Hur kunde maten konserveras över en längre tid när man för 150–200 år sedan inte hade kylskåp eller frysar? Det mesta av maten behandlades på olika sätt för att kunna hålla sig fräsch utan att vara kall. Livsmedlen saltades, torkades, syrades, röktes och konserverades. Själva råvarorna kom ofta (men inte alltid) från den egna gården.

Maten förvarades sedan i en jordkällare. På vintern skyddade källarens tjocka väggar och jordlagret råvarorna från att frysa sönder. På sommaren skyddade källarens tjocka väggar mot värmen. En fördel med jordkällaren var att markens naturliga fuktighet gjorde att varorna inte torkade utan höll sig relativt färska under en lång tid. På 1950-talet började jordkällaren förlora sin betydelse som sval skafferier och kom istället att ersättas av elektriska kylanläggningar såsom kylskåpet.

Från jordbruket fick man förr både mat och inkomster. Boskapsskötseln bidrog förutom till mat och material också till rika skördar. De många djuren gav nämligen gott om gödsel till åkrarna. När all tillgänglig mark hemmavid gick åt för att odla säd och hö inför vintern skickades djuren på bete till fåbodar långt ute i skogen. Det var de unga kvinnorna från hushållet som fick följa med och skydda djuren vid fåbodarna mot rovdjur. Den kanske viktigaste uppgiften för "fåbodjantorna", vilket kvinnorna vid fåbodarna kallades, var att ta hand om mjölken från korna och getterna. Mjölken skulle förädlas till olika

LEKTION 3

Testa olika typer av sädesslag

Målgrupp: Årskurs 1–3 och 4–6

Syfte: Eleverna skapar sig en förståelse för de olika sädesslagen och vilka skillnader de har.

Skiftesreformer

Skiftesreformerna, som genomfördes under sent 1700- och 1800-talet, medförde en ökad avkastning från jordbruket. Jordbruket blomstrade tack vare skiftesreformerna och bönderna runt om i länet fick det bättre ställt.

Järn är en handelsvara som länge var Sveriges största exportvara. Trä (bräddor/plankor) blev från mitten av 1800-talet mer efterfrågat tack vare industrialismens framfart i England. Utöver järn och trä exporterades också havre från Sverige.

Skogsfinnarna och svedjerågen

Det var skogsfinnarna som lade grunden till den gård i byn Fågelsjö som idag finns med på Unescos världsarvslista, Bortom Åa. Ibland har skogsfinnarna i Sverige kallats för "finnar" eller "svedjefinnar". Idag används skogsfinnar, eftersom det var den beteckningen man i Finland hade för de finnar som utvandrade till skogarna i Mellansverige.

Gården kallas även för Fågelsjö gammalgård. Bortom Åa grundades på sin nuvarande plats år 1679 av Sigfrid Markusson. Hans farfar hade invandrat från Savolax i östra Finland i början av 1600-talet. Svedjebuket, att så svedjeråg i askan från bränd skog, var en odlingsmetod som finländarna tog med sig. Kulturgrödan svedjeråg, fick en stor spridning i byn Fågelsjö. Med kulturgröda menas en växt, i detta fall ett sädeslag, av ursprunglig sort som inte genomgått modern förädling.

Sättet att odla svedjeråg kommer från Kare-

len. Namnet på rågen kommer från att man eldade skog och i askan odlades sedan svedjeråg och rovor. Under 1500- och 1600-talen flyttade många finländare från skogarna i Finland till skogslandskapen i Norrland och Mellansverige samt delar av östra Norge. I Sverige fanns det stora orörda skogar som mer eller mindre betraktades som värdelösa. Uppmuntrade av löften om skattefrihet av svenska staten, tog tusentals finländare chansen till en bättre försörjning.

Uppgift

Uppgiften kan utformas så att eleverna själva ska komma på vad de kan tillaga av de olika sädesslagen. Låt gärna eleverna motivera varför de valde att exempelvis göra gröt av havre.

Baka bröd på de olika sädesslagen

Testa att baka bröd på de olika sädesslagen. Dela upp eleverna i mindre grupper. Varje grupp ska baka olika typer av bröd. Låt eleverna testa varandras bröd utan att veta vilket av sädesslagen som använts till just det brödet. Kan eleverna urskilja de olika sädesslagen genom smak och lukt? Vilket bröd har bakats med vilket sädeslag?

Diskutera tillsammans

Var något sädeslag bättre eller lättare än det andra att baka med? Varför? Var något sädeslag godare än det andra? Vad beror det på?

Tips

Gör olika typer av pinnbröd och grilla dem på pinnar över öppen eld.

Extrauppgift - gör eget smör till brödet

Testa gärna att göra eget smör till brödet, det blir otroligt gott! En traditionell smörkärna av trä

LEKTION 1

Dramatisera ett husförhör

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får förståelse för vad ett husförhör var, varför prästen/kyrkan höll husförhör och hur ett sådant gick till.

Husförhör

Husförhören var förr en viktig del i livet på gårdarna runt om i Sverige. I hälsingegårdarna hölls återkommande husförhör där prästen kontrollerade kristendoms-kunskaperna hos människorna på gårdarna.

Från slutet av 1600-talet och tvåhundra år framåt hölls husförhör i Sverige. Det var prästen i församlingen som varje år åkte hem till folk och kontrollerade och betygsatte läskunnigheten, människornas bibelkunskaper och kunskaper i Martin Luthers lilla katekes. Det innebar att prästen förhöörde alla som bodde på gården om vad de kunde om Gud och Jesus och den bibliska historien. Med sig hade han en Husförhörslängd eller en Församlingsbok där alla gårdarna stod uppskrivna liksom människorna som bodde där. Efter besöket antecknade prästen hur mycket de kunde och om det hade hänt något särskilt under året som gått. Detta skedde i en tid innan skolan var utbyggd. Man kan säga att kyrkan på så sätt bidrog till att öka läskunnigheten bland befolkningen.

Om man inte godkändes på husförhöret fick man varken gå till nattvarden eller gifta sig. Endast de totalt obildbara gavs dispens. I kyrkoböckerna kan man ibland se att dessa personer benämndes som "mindre vetande" eller "trög". När det allmänna skolväsendet byggdes ut kom husförhören så småningom att tappa sin betydelse. Den allmänna folkskolan kom i gång år 1842 och sakta men säkert dör husförhöret ut.

Uppgift**Husförhör i Katthult**

Lyssna till när Astrid Lindgren läser ur *Emil i Lönneberga, husförhör i Katthult* 05:22 minuter lång: <https://www.youtube.com/watch?v=UKgHXwc2W7c>

Diskutera

- När pigan Lina får frågan av prästen vilka våra första föräldrar var (de två människor Gud skapade först) svarar hon Tor och Freja. Hur kommer det sig att hon svarar så? Vad trodde man på innan kristendomen?
- Efter husförhöret hade man ofta en stor festmåltid. Varför hade man det tror ni?

- Titta på ett uppslag från Kyrkoboken för Ljusdal, byn Heden: Bild (källhänvisning med)

- Titta på husförhörslängder (församlingsboken) och försök läsa vad som står i källan. Vad är det för källa? Vad får man reda på? Varför betygsattes bibelkunskaperna tror ni? Är det något man inte får reda på?

Övning**Dramatisera ett klassrumsförhör**

Dramatisera ett klassrumsförhör. Läraren går igenom några basdelar av kristendomen och håller sedan ett "klassrumsförhör". Låt någon av eleverna läsa högt ur Luthers lilla katekes (till exempel några av de tio budorden). Ställ olika frågor till eleverna exempelvis när uppstod Jesus igen från de döda? Anteckna allt eleverna säger och skriv därefter ett klassrumsprotokoll för hur det gick för eleverna. Tips! Låt gärna eleverna få vara en annan person, exempelvis en elev i skolan för 100 år sedan, om du tror att det kan upplevas som jobbigt för dem att vara sig själva. Hur

LEKTION 2

Olika levnadsöden kring en Hälsingegård

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får undersöka och reflektera kring olika livsöden och får en inblick i hur livet kunde vara för olika grupper i samhället på 1800-talet. Ett samhälle där välbärgade bönder, torpare, soldater, hantverkare, daglönare, drängar, pigor, inhysesfolk, fattighjon, romer och resande levde och arbetade sida vid sida.

Se bilden

Låt eleverna titta på bilderna på Töfves Karin Olsdotter, Jonas Olsson och "Stor-Johan" Åsberg. Det finns tyvärr ingen bild på Jonas Wallström, däremot en bild på hans schablontapet från världsvärdsgården Gästgivars.

Frågor till eleverna

- Vad föreställer bilden?
- Vilken tid rör det sig om?
- Vad jobbade hen med?
- Vilken samhällsklass tillhör hen?

Berätta om de olika personerna. Låt därefter eleverna jämföra personerna med varandra. Vilka är likheterna? Vilka är skillnaderna? Vad berättar Töfves Karin Olsdotter, Jonas Olsson, "Stor-Johan" Åsberg och Jonas Wallström om livet i Hälsingland på 1800-talet?

Levnadsöden på gårdar
Töfves Karin Olsdotter

Karin Olsdotter, även kallad Töfves-Karin, föddes 1838. Hon var en av de människor som levde i och vid sidan av bondesamhället på 1800-talet. Karins pappa föddes på hälsingegården Lars-Jons i Långhed (Alfta) men hade många syskon vilket gjorde att han inte fick arva särskilt mycket. Själva gården gick till ett äldre syskon. Det

innebar att Karin växte upp i en betydligt fattigare miljö än sin pappa. Hon växte i stället upp i ett enkelt torp. Karin fick under sitt liv uppleva hur de stora hälsingegårdarna Pallars och Jon-Lars timrades upp, målades och utsmyckades. De som idag är två av de sju världsvärdsgårdarna. Själv växte hon upp i en helt annan miljö som präglades av fattigdom, trots att hennes far från början kom från ett rikt hemman.

Karin gifte sig med soldaten Jonas Svänn. Han var änkeman och hade från ett tidigare äktenskap två barn. De hette Anna och Lars. Hans tidigare fru hade dött vilket innebar att Karin fick ta hand om barnen. Tillsammans fick Karin och Jonas två barn, men ingen av dem levde längre än några månader. Äktenskapet blev



Vad händer nu?

Materialen kommer
kunna laddas ner från
respektive hemsidor.

Implementering av
materialen

- Två fysiska träffar
- Två digitala träffar



Gallring av rovor,
Dollnäs